

מסורת ופסיקה בהלכות ישיבה בסוכה

מבנה פרק ב במשנה סוכה

א. הקדמה

את ההלכות העוסקות במצות סוכה ניתן לחלק לשני חלקים מרכזיים: א. הלכות סוכה כשרה ופסולה. ב. הלכות ישיבה בסוכה. ההלכות הראשונות נוגעות ל'חפצא' של המצוה, לדרך שבה יש לבנות את הסוכה ולצורה שצריכה להיות לה. ההלכות המובאות בהקשר הזה מדברות על גודל הסוכה, על החומרים שמהם מכינים את הסכך, על מקום הסוכה וכו'. ההלכות בחלק השני עוסקות ב'גברא' של המצוה, בדרך שבה על היהודי לקיים את מצות ישיבה בסוכה במהלך ימי החג. השאלות שנשאלות בחלק הזה הן: אלו דברים האדם צריך לעשות בתוך הסוכה במהלך החג? מתי חלה על האדם חובה להיות בסוכה ומתי הוא פטור מ'ישיבה בתוכה? מיהם החייבים במצוה זו? וכו'.

חלוקת הלכות סוכה לשני החלקים האלה היא חלוקה מובחנת וחדה, ובספרי ההלכה ניתן לראות אותה בצורה ברורה. הרמב"ם במשנה תורה הקדיש שני פרקים להלכות בניית סוכה (הלכות שופר וסוכה ולולב, פרקים ד-ה) ופרק אחר (שם, פרק ו) להלכות ישיבה בסוכה; ה'שולחן ערוך' דן בשלושה עשר סימנים בהלכות סוכה כשרה (אורח חיים, סימנים תרכו-תרלח) ורק אז שואל "כיצד מצות ישיבה בסוכה?" ועונה עליה בשני סימנים נוספים (תרלט-תרמ). גם במשניות מסכת סוכה החלוקה הזו בולטת: פרק א של המסכת דן בהלכות בניית סוכה, ואילו פרק ב עוסק בהלכות ישיבה בסוכה.¹

מלבד ההבדל התוכני בין שני הפרקים הראשונים במסכת, בולט מאוד, כבר בקריאה ראשונית, הבדל נוסף בין שני הפרקים: פרק א הוא פרק משניות קלאסי. מובאים בו, לפי סדר הגיוני, הלכות בניית סוכה יחד עם מחלוקות שונות של חכמים בנוגע למצוה. בפרק ב, לעומת זאת, מלבד ההלכות והמחלוקות שנוגעות לישיבה בסוכה, המשנה מוסיפה, שלא כדרכה, כמות גדולה של סיפורים שמטרתם להרחיב, לחזק או לסתור את ההלכות הנלמדות בפרק. בתוך שש המשניות וחצי העוסקות בהלכות ישיבה בסוכה משולבים לא פחות משבעה סיפורים! שישה מתוך הסיפורים האלה הם סיפורי עדות הלכתיים, סיפורים המתארים את הדרך שבה חכמים שונים קיימו את מצות ישיבה בסוכה, והסיפור האחרון

¹ היוצאים מן הכלל הזה הן משניות ב, ג, וחציה הראשון של משנה ד בפרק ב, שבהן המשנה חוזרת לדון בנושא של פרק א – דיני סוכה כשרה ופסולה. הסבר ספרותי יפה ומשכנע לשילובן של הלכות אלה בתוך פרק ב ניתן על ידי הרב ד"ר אברהם וולפיש, במאמרו: "הסוכה ומשל העבד: החידה שבפסוק", בתוך: **מחקרי ירושלים בספרות עברית**, כג, המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל, ירושלים תש"ע.

הוא משל שחותם את הפרק, משל בנוגע לעבד שמזג כוס לרבו. המשנה מתמקדת, בדרך כלל, בהבאת דעות הלכתיות ומחלוקות וממעטת בהבאת סיפורים ועדויות, ולכן יש לתמוה על ריבוי הסיפורים בנוגע להלכות ישיבה בסוכה.

ההסתמכות הרבה על סיפורים ועל עדויות במקורות התנאיים הדנים בהלכות סוכה איננה מסתכמת רק במבנה המשנה בפרק ב. גם בגמרא על פרק ב ניתן למצוא ברייתות רבות ובהן סיפורים הלכתיים מתקופת התנאים בנוגע למצות ישיבה בסוכה, ובתוספתא המקבילה למשנתנו ניתן למצוא בתוך ארבע ההלכות המוקדשות לנושא הישיבה בסוכה לא פחות מ-6 סיפורים נוספים, שאינם מובאים במשנה, ומצטרפים למאגר הגדול של הסיפורים התנאיים בנוגע למצוה זו. ברצוני לטעון שהבאת הסיפורים והעדויות הרבות במשנה, ובמקורות התנאיים בכלל, דווקא בהקשר של הלכות ישיבה בסוכה איננה מקרית והיא נוגעת למהותה של המצוה.

ב. הסיפורים ההלכתיים

ראשית נקרא את הסיפורים המובאים במשנה:

[משנה א] הישן תחת המטה בסוכה – לא יצא ידי חובתו. אמר רבי יהודה: נוהגין היינו שהיינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים ולא אמרו לנו דבר.

[שם] אמר רבי שמעון: מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה, ואמר להן רבן גמליאל לזקנים: ראיתם טבי עבדי, שהוא תלמיד חכם ויודע שעבדים פטורין מן הסוכה, לפיכך ישן הוא תחת המטה. ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו.

[משנה ה] מעשה והביאו לו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום את התבשיל ולרבן גמליאל שני כותבות ודלי של מים, ואמרו: העלום לסוכה.

[שם] וכשנתנו לו לרבי צדוק אוכל פחות מכביצה נטלו במפה ואכלו חוץ לסוכה ולא בירך אחריו:

[משנה ז] מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית – בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. אמרו להן בית הלל לבית שמאי: לא כך היה מעשה, שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורני, ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, ולא אמרו לו דבר? אמרו להן בית שמאי: משם ראייה! אף הם אמרו לו: אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך.

[משנה ח] קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה. מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן, ופיתת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל קטן.

[משנה ט] כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי. ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות? משתסרח המקפה. משלו משל, למה הדבר דומה? לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו.

כאמור, ששת הסיפורים הראשונים הם סיפורי עדות הלכתיים, סיפורים שבאים לחזק דעה הלכתית מסוימת מתוך הסתמכות על מקרים שקרו בעבר. בסיפורים אלה ברצוני להתמקד. ניתן למצוא כמה מרכיבים ייחודיים שיעזרו לנו להבין את משמעותם בפרק:

[1] מקומם של הזקנים:

בארבעה מתוך ששת הסיפורים ההלכתיים ההלכה נלמדת מ"זקנים" שהיו בסוכה ופעלו בצורה מסוימת או אישרו פעולה מסוימת שנעשתה בה. במשנה א רבי יהודה מעיד על עצמו שהוא היה ישן מול הזקנים שלא העירו לו על כך דבר. ההלכה איננה נלמדת ממעשהו של רבי יהודה, אלא דווקא מתגובת הזקנים. גם בסיפור על טבי עבדו של רבן גמליאל המשנה לא הסתפקה בתיאור מעשהו של טבי או בכך שרבן גמליאל שיבח אותו על כך, אלא היא הוסיפה והזכירה שהדבר נעשה אל מול הזקנים, וכיון שאלה אישרו את המעשה אפשר ללמוד מכאן הלכה.

בפעם הבאה שמוזכרים הזקנים הזכרתם נראית מלאכותית אף יותר: בית הלל ובית שמאי מביאים ראייה לדבריהם ממעשיהם של "זקני בית הלל וזקני בית שמאי". הקבוצה הזו של זקני הבתים לא מוזכרת באף מקור תנאי אחר! בשום מקום לא מצאנו חילוק בנוגע לתקופות שונות שבהם פעלו חכמי בית הלל וחכמי בית שמאי, ובכל זאת כדי להגביר את התוקף של פסיקתם בנושא שלנו, המשנה מכנה אותם כאן בתואר "זקנים". גם בסיפור השישי, שמאי מוזכר בתור "שמאי הזקן". התואר הזה אמנם מוצמד לשמו של שמאי פעמים רבות, אבל ברוב המקורות הוא נקרא "שמאי" סתם, ובכל זאת בהקשר של פרקנו המשנה מצאה לנכון להדגיש את היותו "זקן".

נראה מכאן, שלמשנה היה חשוב להדגיש את מקומם של ה"זקנים" בקביעת הלכות ישיבה בסוכה. הזקנים שמוזכרים בפרק אינם קבוצה אחידה של אנשים מדור מסוים או בעלי מאפיין משותף אחר. אלה חכמים מדורות שונים שייצגו בתקופתם את המסורת שעברה מהדורות הקודמים, ולכן חכמים צעירים יותר ראו בפסיקתם ובמעשיהם אסמכתא שאפשר להתבסס עליה בקביעת הלכות ישיבה בסוכה.

[2] כרונולוגיה:

עניין הַזְקָנָה והמסורת בא לידי ביטוי גם בסדר הכרונולוגי ההפוך שבו מסודרים הסיפורים: בסיפור הראשון מסופר על רבי יהודה בר אלעאי שחי בדור הרביעי לתנאים, דור אושא; הסיפור הבא, על טבי, עבדו של רבן גמליאל, התרחש קודם לכן, בתקופת יבנה;² שני הסיפורים הבאים מספרים על רבי צדוק ורבן יוחנן בן זכאי שפעלו שניהם בדור המעבר שבין סוף תקופת בית המקדש השני לתקופת יבנה; הסיפור החמישי במשנה התרחש בתקופת זקני בית הלל ובית שמאי, שהיו תלמידיהם של הלל ושמאי, או תלמידי

² טבי שמוזכר במשנה היה עבדו של רבן גמליאל דיבנה. ניתן ללמוד זאת מהברייתא בבבלי בבא קמא, עד ע"ב, המספרת שרבן גמליאל ניסה לשחרר את טבי עבדו בכך שסימא את עינו (כדי שיוכל להיות יהודי באופן מלא), ורבי יהושע התוכח אתו על כך, וכן ממדרש משלי (בובר), פרשה ט, (ב), שבו מסופר על הכבוד שרחש רבי אלעזר בן עזריה כלפי טבי עבדו של רבן גמליאל. נחלקו החוקרים בשאלה, האם גם לרבן גמליאל הזקן היה עבד בשם טבי, שמוזכר במשנה פסחים, ז, ב. ראו על כך: הרב אהרן היימאן, **תולדות תנאים ואמוראים**, ב, עמ' 104-105; ומנגד: שמואל וזאב ספראי, **משנת ארץ ישראל עם פירוש ספראי – מסכת פסחים**, עמ' 272-273.

תלמידיהם, וחיו דור אחד או שניים לפני החורבן; ולבסוף מסופר על שמאי עצמו שחי כמאה שנה לפני החורבן.³ מוזכרות כאן חמש תקופות תנאיות שונות שמסודרות בפרק מהמאחרת שבהן ועד למוקדמת ביותר. הסדר הכרונולוגי ההפוך של הפרק מדגיש עוד יותר את העיקרון שראינו קודם לכן, שלפיו, בכל הנוגע להלכות ישיבה בסוכה המשנה מחפשת את המסורת הקדומה כדי להסתמך עליה בפסיקת הלכותיה. כל דור מסתמך על הזקנים שחיים בתקופתו והתחושה שהמשנה נותנת לנו היא שהלכות ישיבה בסוכה אינן מתפתחות במהלך הדורות אלא דווקא הולכות אחורה בחיפוש אחר מקורותיהן ואחר המסורת המקורית.

[3] ישנו קשר מובהק בין הסיפור הראשון במשנה על רבי יהודה שישן תחת המיטה לעיני הזקנים, לבין הסיפור החמישי שבו מסופר על זקני בית הלל ובית שמאי שביקרו אצל רבי יוחנן בן החורני. בשני המקרים 'גיבור' הסיפור נהוג בצורה משונה מאוד: רבי יהודה ישן מתחת למיטה בסוכה; ורבי יוחנן בן החורני נמצא יושב כשרוב גופו בתוך הסוכה אך שולחנו בתוך הבית.⁴ בשני המקרים ההלכה נלמדת לא ממעשהו של החכם, אלא מהתגובה של חכמים למעשה ומההימנעות שלהם מתגובה כלפי אותו חכם: "לא אמרו לו/לנו דבר", ובשניהם חוזר השורש נה"ג רבי יהודה מעיד שהוא וחבריו היו נוהגין לישון מתחת לסוכה, והזקנים מעירים לרבי יוחנן בן החורני במילים: "אם כך היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך". תפקידם של הזקנים בשני המקרים האלה (וכנראה, במהלך הפרק כולו) הוא לאשר או לבטל את המנהג הקיים, ולשם כך החכמים פונים אליהם ומביטים בהם. אם כן, המשניות בפרק לא מחפשות את החידוש של החכמים והזקנים שמתוכו ילמדו את ההלכה אלא את המנהג הנכון. הפנייה אל הזקנים, ואל סיפורי העדות בכלל, מטרתה לברר את המנהגים השונים שהיו קיימים בנוגע לישיבה בסוכה. הלכות ישיבה בסוכה מתחילות מהמנהג ולא מהחידוש, ולכן הזקנים שמהם נלמדת ההלכה לא היו צריכים אפילו לדבר כדי שחכמים ילמדו מהם הלכה, הם רק אישרו או פסלו מנהגים קיימים, ולשם כך מספיקה אפילו שתיקה. התפקיד הקלאסי של חכמים לדבר, לדרוש ולפסוק הלכה משתנה בפרקנו לתפקיד של אנשים שמתבוננים מבחוץ ומגיבים לדרך שבה אחרים נוהגים לקיים את מצות ישיבה בסוכה.

ג. השמירה על המסורת

ראינו, אם כן, את החשיבות הגדולה שרואה המשנה בביסוס הלכות ישיבה בסוכה על המסורת הקיימת, דבר שלא נמצא בנושאים הלכתיים אחרים. חיזוק נוסף למגמה להתחמק מחידוש הלכתי בנוגע להלכות ישיבה בסוכה ולהסתמך בלימוד הלכות אלה על המסורת

³ ראו למשל, אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, הוצאת ספרים יבנה, עמ' 325.

⁴ פרופ' חנוך אלבק מציין במבוא למסכת סוכה שבתקופת התנאים חכמים נתקלו בקשיים לקיים את מצות ישיבה בסוכה. מלבד שני המקרים שכתובים במשנה הוא מזכיר מקרה נוסף שמוזכר בתוספתא, ב, ג, שבו חכמים היו משלשלים את מיטותיהם מחלונות ומסככים על גביהם (ראו ששה סדרי משנה עם פירוש חנוך אלבק, מוסד ביאליק והוצאת דביר, ירושלים ותל אביב, תשס"ח, עמ' 256, וראו דבריו בהשלמות שבסוף הכרך, על משנה א, עמ' 474).

ניתן למצוא בגמרא על פרקנו. הגמרא מביאה ברייתא המספרת על רבי אליעזר בן הורקנוס:

תנו רבנן: מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון בסוכתו של יוחנן ברבי אלעאי בקיסרי, ואמרי לה בקיסרין, והגיע חמה לסוכה. אמר לו: מהו שאפרוש עליה סדין? אמר לו: אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד ממנו שופט.⁵ הגיע חמה לחצי הסוכה, אמר לו: מהו שאפרוש עליה סדין? אמר לו: אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא יצאו ממנו נביאים, שבט יהודה ובנימין העמידו מלכים על פי נביאים. הגיע חמה למרגלותיו של רבי אליעזר, נטל יוחנן סדין ופירש עליה. הפשיל רבי אליעזר טליתו לאחוריו ויצא. לא מפני שהפליגו בדברים,⁶ אלא מפני שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם.

[בבלי סוכה, כז ע"ב]

בסיפור זה רבי אליעזר בן הורקנוס מתחמק מלפסוק הלכה בנוגע לדינו של אדם שסובל מחום בזמן הישיבה בסוכה,⁷ בתחילה הוא מתחמק על ידי שינוי נושא השיחה ולבסוף הוא בוחר לצאת מהסוכה כדי שלא ייראה כאילו הוא פסק להתיר את הדבר. הסיבה להתחמקותו של רבי אליעזר היא שהוא לא שמע הלכה פסוקה מרבו בנושא זה.

רבי אליעזר, שזכה לכינוי "בור סוד שאינו מאבד טיפה",⁸ ידוע בתור התנא שמייצג בצורה הקיצונית ביותר את ההסתמכות על המסורת ואת ההתנגדות לחידוש בהלכה. המחלוקות שלו עם רבי יהושע, בר הפלוגתא המובהק שלו, מייצגות בצורה ברורה את גישת רבי אליעזר שלפיה יש לבסס את התורה שבעל פה על המסורת, זאת לעומת גישת רבי יהושע שלפיה בבסיס התורה שבעל פה נמצא החידוש של חכמים.⁹ במחלוקת זו קיבלה דעתו של רבי יהושע בכורה, הלכה נפסקה כמותו, וגדולי התנאים בדורות הבאים המשיכו את העיקרון שלו. הסיפור על התחמקותו של רבי אליעזר מפסיקת הלכה בנוגע לישיבה בסוכה שהשמש מחממת אותה מבטא עד לרמה אבסורדית את העיקרון הזה של רבי אליעזר, שאיננו מוכן לחדש בהלכה ואיננו מסכים לומר דבר בשם עצמו. הגמרא יוצאת מהסיפור לדין רחב יותר בעיקרון הזה של רבי אליעזר:

אמרו לו (לרבי אליעזר): כל דבריך אינן אלא מפי השמועה? אמר להם: הזקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי. מימי לא קדמני אדם בבית

⁵ רש"י, ד"ה אין לך כל שבט וכו': "השיאו לדבר אחר", כלומר שינה את נושא השיחה.

⁶ רש"י, ד"ה לא מפני שהפליגו בדברים: "מה שהשיאו לדבר אחר לא הפליגו הימנו ולדחותו שלא ללמד תורה נתכוון, אלא שלא אמר דבר וכו'".

⁷ הסיפור שמתאר את התחמקותו של רבי אליעזר מפסיקה בנוגע לפרישת סדין על גבי סוכה לא הובא כאן בשביל ללמד אותנו מה דין הסוכה במקרה כזה. המשנה בפרק א פסקה: "פירס עליה סדין מפני החמה, או תחתיה מפני הנשר, או שפירס על גבי הקינוף – פסולה". מהשתלשלות הסיפור אף נראה שרצונו של רבי אליעזר היה להקל ולהתיר ליוחנן ברבי אלעאי לפרוש סדין על גבי הסוכה, אלא שהוא לא הרשה לעצמו לעשות זאת מפני שלא שמע על כך הלכה מפורשת מרבותיו. אם כן, הסיפור הובא כאן בשביל לדון בשאלת דינו של המצטער, והוא אינו דן בהלכות סוכה כשרה.

⁸ אבות, ב, ח.

⁹ ראו הסיפור המפורסם על "תנורו של עכנאי", בבלי בבא מציעא, נט ע"ב.

המדרש. ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי, ולא שחתי שיחת חולין, ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם.

[שם, כח ע"א]

נראה שלא במקרה הובא הסיפור הזה דווקא בפרקנו. יש סיבה לכך שהגמרא מחליטה לדון בעיקרון השמירה על המסורת של רבי אליעזר דווקא בהקשר של הלכות ישיבה בסוכה. אותו מניע שעמד בפני רבי אליעזר וגרם לו להסיט את נושא הדיון בזמן הישיבה בסוכה ולא לפסוק הלכה בנושא, הוא זה שמנע מהמשנה בפרק ב לכתוב את הלכות ישיבה בסוכה בצורת הלכה פסוקה מבלי להביא סמך לדבריה מעדויות על חכמים קדומים שנהגו כך. כמו רבי אליעזר, גם המשנה בפרקנו בחרה להיצמד, ככל הניתן, למסורת ולמעט בהבאת הלכות מחודשות שהיא איננה יכולה להוכיח את צדקתן בעזרת סיפורים על חכמים מדורות קודמים.

ד. הבעייתיות בלימוד הלכה מסיפורי עדות

אנו רואים, אם כן, את החשיבות הגדולה שרואה המשנה בביסוס הלכות ישיבה בסוכה על המסורת הקדומה ועל עדויות הלכתיות בנוגע למעשיהם של תנאים. אבל מה הסיבה לכך? מה תורמות העדויות ללימוד ההלכה?

לכאורה התשובה הפשוטה לכך היא, שבעזרת עדויות על חכמים שנהגו בצורה מסוימת ניתן להוכיח כיצד יש לנהוג במקרים שבהם איננו יודעים מהי ההלכה, או לחזק הלכה שידועה לנו כבר. הבאת סיפור עדות על חכם בשביל להכריע בשאלה הלכתית היא דבר נפוץ מאוד בספרות חז"ל, וגם בדורות מאוחרים יותר נהוג פעמים רבות להביא סיפורים על רבנים שהתנהגו בדרך מסוימת כדי להוכיח מתוכם מהי דעתם ההלכתית וכיצד יש לפסוק הלכה בנושא הנידון, מה שמכונה 'מעשה רב'. מקריאה ראשונית של הפרק שלנו ניתן לחשוב שזהו גם השימוש שעושה משנתנו בסיפורים. המשנה הראשונה קובעת ש"הישן תחת המיטה בסוכה לא יצא ידי חובתו" והסיפור על טבי העבד מוכיח זאת, המשנה בהמשך אומרת ש"אוכלין ארעי חוץ לסוכה" ומוכיחה זאת בסיפור על רבי צדוק.

אלא שאם נסתכל על המבנה של הפרק כולו נגלה שהסיפורים לא באמת מוכיחים אף הלכה שנכתבה בו, להיפך, הסיפורים מדגישים דווקא את חוסר העקביות של המסורת ואת הבעייתיות שבפסיקת הלכה לפיה. ששת הסיפורים שבפרק מתחלקים לשלושה חלקים על פי חלקי הפרק השונים: הנושא של שני הסיפורים הראשונים הוא הלכות **שינה** בסוכה; שני הסיפורים הבאים עוסקים בהלכות **אכילה** בסוכה; ושני הסיפורים האחרונים עוסקים בהלכות **ישיבה** תחת סכך הסוכה. בכל אחד מחלקים אלה המשנה מביאה שני סיפורי עדות ושני אלה מהווים שתי עדויות **מנוגדות** בנוגע להלכה הנדונה. בנוגע לשינה בסוכה – רבי יהודה מעיד שחכמים הורו לו שמותר לישון תחת מיטה בסוכה, ואילו רבן גמליאל מביא ראיה הפוכה שלפיה אסור לישון תחת המיטה. בנוגע לאכילה מובאות גם כן שתי עדויות הפוכות – האחת על ריב"ז ורבן גמליאל שהחמירו ולא אכלו מחוץ לסוכה כלום, והשנייה על רבי צדוק שלא החמיר כמותם ואכל. בנושא האחרון, הלכות ישיבה בסוכה, אין סתירה בין הסיפור הראשון לשני אבל בתוך הסיפור הראשון עצמו ניתן למצוא שתי עדויות

הפוכות – בית הלל זוכרים את סיפור המעשה בצורה מסוימת, ואילו בית שמאי זוכרים אותו בצורה הפוכה. לפי בית הלל הזקנים פסקו שאדם שישב כשחציו מחוץ לסוכה קיים מצות סוכה, ואילו לפי זיכרוןם של בית שמאי הזקנים פסלו ישיבה כזו.¹⁰

אם כן, המשנה בפרקנו מדגישה את החשיבות שבלימוד הלכות ישיבה בסוכה מסיפורי חכמים, אך בו בזמן היא מדגישה שהלימוד מסיפורים על חכמים לא נועד כדי לפסוק הלכה במצב של ספק או להכריע במחלוקת. הסיפורים והלימוד מהמסורת רק מקשים על ההכרעה ההלכתית ועל פסיקת ההלכה, ולמרות כל זאת המשנה רואה בהם חשיבות גדולה. אם נבחן את הסיבות לסתירות בין הסיפורים בפרק נגלה שלוש סיבות מרכזיות לבעייתיות שבלימוד הלכה מתוך סיפור עדות:

[1] הזקנים שבאו לבקר את רבי יהודה בסוכתו פסקו שמותר לישון תחת הסוכה ולכן לא העירו לו, הזקנים שבאו לבקר את רבן גמליאל לעומת זאת פסקו שאסור לישון תחת הסוכה ולכן שיבחו את טבי. הבעיה הראשונה בפסיקה מתוך סיפור עדות היא שסיפור שכזה לעולם מציג את פסיקתו של גיבור הסיפור בתור אמת הלכתית, גם במקרה שפסיקה זו נתונה במחלוקת. הסיפור, בניגוד לדיון ההלכתי, איננו מכיל בתוכו בדרך כלל את הדעות השונות שנאמרו בנושא ולא מאפשר דיון עם הוכחות וקושיות שיכולות לברר את הדין במקרה של מחלוקת.

[2] רבי צדוק אכל אכילת ארעי מחוץ לסוכה, אך רבן יוחנן בן זכאי ורבן גמליאל נהגו אחרת ולא הסכימו לאכול דבר מחוץ לסוכה. מבנה המשנה שמביאה את הסיפורים הללו לאחר פסיקתה שמותר לאכול אכילת ארעי מחוץ לסוכה, מחזקת את הטענה שלפיה ריב"ז ורבן גמליאל מייצגים שניהם את לפני משורת הדין בנוגע להלכות ישיבה בסוכה. נראה ששניהם החמירו על עצמם בעניין זה, למרות שידעו שההלכה הנורמטיבית מאפשרת לאכול אכילת ארעי מחוץ לסוכה. הסיפורים הללו מציגים את הבעיה השנייה שבפסיקה מתוך סיפור הלכתי: פעמים רבות חכמים נוהגים בדרך הלכתית מסוימת, לא מפני שכך הם חושבים שנכון לפסוק הלכה לרבים, אלא מפני שהם החליטו להחמיר על עצמם. במקרה כזה, פסיקת הלכה בצורה רחבה לפי סיפור מעשה של חכם מסוים יכולה לסתור לא רק את דעותיהם של חכמים אלא גם את דעתו של אותו חכם עצמו, שלא התכוון במעשהו לפסוק הלכה לרבים.

[3] מחלוקת בית שמאי ובית הלל בנוגע לישיבה של אדם כשראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, קשורה, לפי משנתנו, בעדויות השונות בנוגע לסיפורו של רבי יוחנן בן חורני. לפי המסורת שעברה לבית הלל, הזקנים התירו לרבי יוחנן לשבת כך, ואילו לפי המסורת שהגיעה לבית שמאי הזקנים טענו שישבה בצורה כזאת אינה נחשבת לישיבה בסוכה. הבעייתיות שעולה כאן היא במהימנות של סיפורי עדות. לא פעם סיפורים שעוברים מדור לדור משנים צורה עם הזמן, וכעבור זמן מסוים כבר לא ברור שהסיפור אכן מתאר בצורה מהימנה את מה שהתרחש, וממילא הפסיקה מתוך סיפורים שהתרחשו לפני זמן רב הופכת למסובכת מאוד.

¹⁰ הסיפור על שמאי הזקן הוא הסיפור היחיד במשנה שאיננו עומד בניגוד לעדות אחרת, אבל גם הסיפור הזה הוא בעייתי מאוד בכל הנוגע לפסיקת הלכה. הסיפור מובא מיד לאחר קביעתה של המשנה ש"קטנים פטורים מהסוכה". שמאי לא נהג לפי דין המשנה, אלא החמיר בפסיקתו והצריך גם את התינוק 'לשבת' בסוכה.

ה. סיכום

המשנה מתעקשת על הבאת עדויות ממעשי חכמים בנוגע להלכות ישיבה בסוכה, אבל בדבר היא גם מדגישה את הבלבול ההלכתי שנוצר כתוצאה מלימוד הלכות מעדויות אלו. ממבנה הפרק עולה בבירור שלימוד הלכות ישיבה בסוכה ממעשי חכמים נראה למשנה כדבר הכרחי, אבל לא מפני שהמעשים האלה יכולים לשפוך אור על דין המשנה, אלא למרות שאלה מקשים עוד יותר על פסיקת ההלכה, ואולי אף משום כך. נשאלת השאלה: מה גרם לחכמים להעדיף את הלימוד מהמסורת ומסיפורים שהתגלגלו מפה לאוזן על פני פסיקת הלכה בדרך הנורמטיבית, למרות הבלבול הגדול שהדבר יוצר?

נראה לי לומר שהדבר קשור למהות מצות ישיבה בסוכה. הסוכה צריכה לסמל לאדם את ביתו ולהוות דירת קבע שבבילו במשך שבעה ימים: "כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי"¹¹, "תשבו כעין תדורו"¹². הלכות ישיבה בסוכה נקבעו כדי לדאוג שכך אכן יהיה. אלא שאין כללים ברורים שמגדירים כיצד על האדם לחיות בביתו: לא מצאנו הלכות שמגדירות מה מצוה האדם לאכול בתוך ביתו ומה הוא יכול לאכול בחוץ, באיזה חדר על האדם לישון בבית ובאיזה גובה צריכה להיות מיטתו, אילו דברים עדיף לעשות במרפסת ואילו בעליית הגג וכו'. בדרך כלל, הדרך שבה מתנהגים אנשים בתוך ביתם קשורה למה שהם חוו בבית הוריהם ובאזור מגוריהם ולמה שהורגלו אליו בילדותם. מכאן נובע הקושי של חכמים להכריע בשאלות בנוגע לאופן שבו על האדם לנהוג כשהוא יושב בסוכה על מנת שירגיש בתוכה שהוא נמצא בבית. אינו דומה ביתו של אדם שחי בעיר צפופה לביתו של חברו שגר בכפר, אינה דומה ההתנהלות של בית 'תנאי' בירושלים לזו של בית מקביל באלכסנדריה, ומובן ששניהם רחוקים מאוד מלספק את מה שיהודי אמריקאי מחשיב בתור הרגשת ביתיות.

הפיכת הסוכה לבית לא יכולה לקרות רק על ידי חוקים ומצוות שמגדירים מה יש לעשות בסוכה ומה לא, תחושת הביתיות יכולה להיווצר רק על ידי כך שהאדם ינהג בסוכה כפי שהוא נוהג בביתו, יעשה בתוכה את מה שהוא מכיר בתור פעולות ביתיות, ויכניס את המוכר והמסורתי לתוך הסוכה. לכן, הלכות ישיבה בסוכה מתחילות מהמנהג והמסורת ולא מהפסיקה ההלכתית, ותפקידם של הזקנים הוא לייצג את המסורת ולקבוע האם המנהג אכן ראוי ונכון. בגלל ההתבססות של ההלכות על המסורת נוצרו במקומות שונים מנהגים שונים, ומכאן ההבדלים בין פסיקותיהם של החכמים בסיפורים השונים שהובאו בפרק. בדורות מאוחרים יותר, כמקובל בהלכה היהודית, נפסקו הלכות ברורות בכל הנוגע לדרך שבה על האדם לנהוג בתוך סוכתו, ופוסקי ההלכה לא השאירו את הדבר לשיקול דעתו של האדם או לדרך שבה נהג בביתו. מכל מקום, ממבנה המשיניות בפרק ב עולה, שבכאנו לקיים את מצות ישיבה בסוכה כראוי עלינו להתמקד לא רק בקיום ההלכות כפי שנפסקו לבסוף, אלא גם ביצירת אווירת ביתיות בתוך הסוכה, על פי מנהגנו ועל פי הדרך שבה אנחנו חיים בביתנו.

¹¹ משנה סוכה, ב, ח.

¹² ספרא אמור, פרשה יב, פרק יז; בבלי סוכה, כו ע"א; שם, כז ע"ב; שם, כח ע"ב.